

بررسی رابطه انواع هوش و خلاقیت: مروری نظام‌مند بر پژوهش‌ها

مهدی نصیرنژاد ملک‌شا^a

^a دانشجوی کارشناسی روانشناسی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه اصفهان، اصفهان

نویسنده مسئول: مهدی نصیرنژاد ملک‌شا (تلفن: ۰۹۱۱۶۷۸۰۱۷۰ | ایمیل: m.nasirnezhad.malaksha@gmail.com)

چکیده: این پژوهش به هدف مرور سیستماتیک بر پژوهش‌هایی که رابطه انواع هوش و خلاقیت را مورد بررسی قرار می‌دادند، صورت گرفت. روش پژوهش مرور نظام‌مند بود. برای یافتن مقالات، جستجوی اینترنتی در سایت پایگاه SID و موتور جستجوگر PubMed و با کلیدواژه‌های فارسی و انگلیسی صورت گرفت. ۱۹۵۳۱ مقاله فارسی و انگلیسی بازیابی شد که با بررسی عنوان‌ها و چکیده‌ها بر اساس معیارهای خروج، تعداد ۲۲ مقاله علمی که شامل ۱۷ مقاله فارسی و ۵ مقاله انگلیسی می‌شد، برای بررسی انتخاب شد. نتایج نشان داد که اکثر پژوهش‌ها، رابطه مثبت و معنادار انواع هوش و خلاقیت را تایید می‌کنند. اما یافته‌های ناهمسو نیز در میان نتایج بود. بنابراین، پیشنهاد می‌گردد برای رفع ابهام ارتباط انواع هوش و خلاقیت، پژوهشی با جامعه گسترده‌تر و متغیرهایی جامع‌تر در جهت بررسی ارتباط بین این دو مولفه صورت گیرد.

کلمات کلیدی: خلاقیت؛ هوش؛ مرور سیستماتیک.

۱. مقدمه

از اساسی‌ترین وجه تمایزهای انسان نسبت به دیگر موجودات، قدرت خلاقیت اوست (غفاری و همکاران، ۱۳۹۹). خلاقیت امری ضروری برای پیشرفت و تکامل فرهنگ انسانی است (صفرلو و همکاران، ۱۳۹۹). بر مبنای تعریف تورنس (۱۹۷۴)، خلاقیت به معنی جستجوی فرایندمدار برای دستیابی به راه حل‌ها می‌باشد (به نقل از سعیدی و پیرخانگی، ۱۳۹۹). تورنبول و همکاران (۲۰۱۰)، خلاقیت را توانایی ایجاد افکار جدید، در قالبی جدید، برای دستیابی به راه حل‌های جدید می‌دانند (به نقل از مهدیان و کرمی باغظیفونی، ۱۳۹۹). انجمن روانشناسی آمریکا (۲۰۰۷؛ گروه مترجمان، ۱۳۹۱)، تفکر خلاق را به عنوان پردازش‌های ذهنی که منجر به اختراع، ترکیب یا راه حلی جدید در یک حوزه می‌شود، معنا کرده است (به نقل از کرمانی و همکاران، ۱۳۹۹). در واقع خلاقیت تولید و ایجاد یک فکر و اندیشه جدید است (امامی و ناظم، ۱۳۹۶؛ به نقل از دهقانی سلطانی و همکاران، ۱۳۹۸). خلاقیت می‌تواند به ایجاد آرامش در محیط زندگی، ارتقای احساسات، عواطف، روابط و محیط اجتماعی منجر شود (موسوی و همکاران، ۱۳۹۹).

یکی از مولفه‌هایی که با خلاقیت در ارتباط است، هوش می‌باشد (کرمی باغظیفونی و همکاران، ۱۳۹۱). هوش یعنی تمامی استعدادهایی که با استفاده از آن‌ها شناخت پیدا می‌کنیم، شناخت‌ها را به حافظه می‌سپاریم و در نهایت با کاربست اجزای سازنده فرهنگ، مسائل زندگی روزمره را حل کرده و با محیط ثابت و محیط در حال تغییر سازگار می‌شویم (گنجی، ۱۳۹۸، ص ۷۲). هوش از طرفی به معنی توانایی حل مسائل همگرای مرتبط با دادن آزمون و از طرفی دیگر توانایی شناختی واگرا است که بر رفتار هر روزه انسان تاثیر می‌گذارد (آرمسترانگ، ۲۰۰۳؛ به نقل از ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۹). از دیگر تعریف‌هایی که روانشناسان از هوش ارائه می‌دهند می‌توان به توانمندی‌های ذهنی که فرد را قادر می‌سازند که با محیط خود سازگار شده، آن را شکل داده و یا انتخاب کند، توانایی قضاوت کردن، درک کردن و استدلال کردن، توانایی درک کردن افراد، اشیا و نمادها و پرداختن به آن‌ها و توانایی عمل کردن به صورت هدفمند، فکر کردن به صورت منطقی و پرداختن ثمربخش به محیط اشاره کرد (سیدمحمدی، ۱۳۹۸، ص ۶۴).

اگرچه پژوهش‌های گذشته همچون میرا و همکاران (۲۰۲۱)، حاجی آقازاد و همکاران (۱۳۹۸)، کیخا و عباس‌پور (۱۳۹۸) و ایمانی (۱۳۹۷) بیان‌گر ارتباط انواع خلاقیت با انواع هوش می‌باشد؛ اما همچنان رابطه این دو مولفه دارای ابهاماتی است. بر این اساس این پژوهش با هدف مرور نظام‌مند تحقیقات صورت گرفته در ارتباط با بررسی رابطه هوش و خلاقیت انجام شد.

۲. روش

پژوهش حاضر از نوع مطالعات توصیفی بود که با روش مرور نظام‌مند انجام شد. برای جستجو و برگزیدن تحقیقات مرتبط، از پروتکل اسکوپینگ استفاده شد. برای این کار از موتور جستجوگر PubMed و سایت پایگاه SID با کلیدواژه‌های: هوش، خلاقیت، Creativity و Intelligence استفاده شد. حاصل این جستجو ۱۹۵۳۱ مقاله علمی بود که تعداد ۲۷۷۲ مقاله به زبان فارسی از سایت پایگاه SID و تعداد ۱۶۷۵۹ مقاله به زبان انگلیسی از موتور جستجوگر PubMed بود. با بررسی موضوعات و چکیده مقالات بر اساس ملاک‌های خروج، در نهایت تعداد ۱۷ مقاله علمی به زبان فارسی، ۵ مقاله علمی به زبان انگلیسی و در مجموع ۲۲ مقاله علمی جهت بررسی انتخاب شدند. معیارهای خروج عبارت بودند از: (۱) بررسی نکردن رابطه بین خلاقیت و هوش، (۲) پژوهش‌هایی که در حوزه روانشناسی صورت نگرفته‌اند و (۳) پژوهش‌هایی که در سال‌های قبل از ۱۳۸۰ شمسی و ۲۰۰۰ میلادی صورت گرفته‌اند.

¹ Creativity

² Intelligence

³ Meier

۳. یافته‌ها

یافته‌های مرور مقالات انتخاب شده به زبان فارسی در جدول ۱ ارائه گردیده است.

جدول ۱. یافته‌های مرور مقالات فارسی

نویسنده (ها) / سال	نوع هوش	نوع خلاقیت	ارتباط یافته شده بین مولفه‌ها
مهدی نجم‌آباد و همکاران (۱۳۹۹)	هوش اجتماعی	خلاقیت	هوش اجتماعی بر خلاقیت تاثیر دارد
حاجی آقازاد و همکاران (۱۳۹۸)	هوش اجتماعی	خلاقیت	از بین مولفه‌های هوش اجتماعی، مولفه‌های پردازش اطلاعات اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی و آگاهی های اجتماعی، خلاقیت را به طور معناداری پیش‌بینی می‌کنند
کیخا و عباس‌پور (۱۳۹۸)	هوش سازمانی	خلاقیت	تاثیر مثبت و معنادار هوش سازمانی و خلاقیت
نداف و همکاران (۱۳۹۸)	هوش هیجانی	خلاقیت فردی	هوش هیجانی بر خلاقیت فردی اثرگذار است
ایمانی (۱۳۹۷)	هوش هیجانی	خلاقیت	هوش هیجانی با خلاقیت رابطه مستقیم و معناداری دارد
فقیه آرام (۱۳۹۷)	هوش‌های چندگانه	خلاقیت	رابطه خلاقیت با هوش درون‌فردی معنادار است اما خلاقیت رابطه معناداری با هوش زبانی-کلامی، منطقی-ریاضی، دیداری-فضای، بدنی-جنبشی و میان‌فردی نداشت
نمازیان و همکاران (۱۳۹۷)	آموزش هوش معنوی	خلاقیت هیجانی	آموزش هوش معنوی تاثیر معناداری بر خلاقیت هیجانی مشارکت کنندگان در این پژوهش نداشت
عسگری و همکاران (۱۳۹۵)	هوش معنوی	خلاقیت	هوش معنوی بر خلاقیت تاثیر معناداری دارد
ملکی (۱۳۹۵)	هوش هیجانی	خلاقیت	بین هوش هیجانی و خلاقیت رابطه معنادار وجود دارد
حکاک و همکاران (۱۳۹۴)	هوش هیجانی	خلاقیت هیجانی	هوش هیجانی بر خلاقیت هیجانی تاثیر دارد
طباطبایی و همکاران (۱۳۹۴)	هوش اجتماعی	خلاقیت	رابطه هوش اجتماعی و خلاقیت مثبت و معنادار بود
فولادوندمنصوری و همکاران (۱۳۹۴)	هوش هیجانی	خلاقیت	رابطه بین هوش هیجانی و خلاقیت معنادار نبود
فلاح شمس لیاستانی و همکاران (۱۳۹۱)	هوش سازمانی	خلاقیت	هوش سازمانی و خلاقیت رابطه مثبت و معنادار داشتند
کریمی باغظیفونی و همکاران (۱۳۹۱)	هوش	خلاقیت	هوش و خلاقیت با یکدیگر رابطه دارند
نوفرستی و معین‌الغرابایی (۱۳۸۹)	هوش هیجانی	خلاقیت	بین هر سه جنبه هوش هیجانی و خلاقیت در هر دو جنس رابطه مثبت معنادار وجود دارد
قنبری زرنندی و همکاران (۱۳۸۸)	هوش هیجانی	خلاقیت	هوش هیجانی و خلاقیت رابطه مثبت و معنادار دارند
هاشمی (۱۳۸۸)	هوش هیجانی	خلاقیت و خلاقیت هیجانی	همبستگی ضعیف بین هوش هیجانی و خلاقیت هیجانی، فقدان همبستگی هوش هیجانی و خلاقیت

یافته‌های مرور مقالات انتخاب شده به زبان انگلیسی در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. یافته‌های مرور مقالات انگلیسی

نویسنده (ها) / سال	نوع هوش	نوع خلاقیت	ارتباط یافته شده بین مولفه‌ها
Frith, et al. (2021)	شبکه‌های مغزی	شبکه‌های مغزی عملکردی	شبکه‌های مغزی عملکردی که جنبه‌های هوشی را پیش‌بینی می‌کنند، به درجات مختلفی با شبکه‌های که توانایی خلاقیت را پیش‌بینی می‌کند، همپوشانی دارند
Meier, et al. (2021)	هوش	خلاقیت ریاضی	هوش پیش‌بینی کننده خلاقیت ریاضی است
He, et al. (2018)	هوش هیجانی	خلاقیت صفت	هوش هیجانی و خلاقیت صفت ارتباط نزدیکی از جهت مبنای ساختاری مغز دارند
Nori, et al. (2018)	هوش	سبک خلاقیت اصلاح شده و دستاورد خلاق	هوش و سبک خلاقیت اصلاح شده رابطه نداشتند اما هوش و دستاورد خلاق رابطه داشتند

۴. بحث و نتیجه گیری

این پژوهش به هدف بررسی رابطه خلاقیت با انواع هوش: مروری نظام مند بر پژوهش‌ها انجام شد. یافته‌ها حاکی از آن است که نوع خلاقیت با نوع هوش رابطه مثبت و معناداری دارند. اما پژوهش‌هایی نیز هستند که عدم ارتباط بین برخی از انواع هوش و خلاقیت را نشان می‌دهند. با این حال به نظر می‌رسد این خط پژوهشی نیاز به نتایج دقیق‌تری دارد. بر این اساس پیشنهاد می‌شود که پژوهشی با جامعه‌ای گسترده و نمونه‌ای کافی در جهت بررسی ارتباط انواع هوش و خلاقیت صورت گیرد تا ابهامات موجود برطرف گردد. این مرور سیستماتیک محدودیت‌هایی داشته است که از آن‌ها می‌توان به کم بودن تعداد سایت‌های نمایه‌ساز مورد بررسی اشاره کرد. بر این اساس پیشنهاد می‌گردد که مروری جامع‌تر بر پژوهش‌های نمایه شده در سایت‌های ملی و بین‌المللی انجام گیرد.

منابع

- ابراهیمی، شراره، افراز، شهرام و صمیمی، فضل‌اله. (۱۳۹۹). نقش هوش چندگانه در هویت فرهنگی و پیشرفت زبان‌آموزان ایرانی زبان انگلیسی. پژوهش‌های زبانشناختی در زبان‌های خارجی (پژوهش زبان‌های خارجی). دوره ۱۰. شماره ۱. ۱-۱۸.
- ایمانی، جواد. (۱۳۹۷). بررسی رابطه هوش هیجانی و کیفیت زندگی کاری با خلاقیت کارکنان آموزش و پرورش ناحیه دو بندرعباس. پویا در آموزش علوم تربیتی و مشاوره. دوره ۴. شماره ۸. ۱۵۰-۱۲۸.
- حاجی آقائزاد، یاسر، زارع نیستانک، محمد و داداشی، مهدی. (۱۳۹۸). رابطه خلاقیت و هوش اجتماعی در دانشجویان دانشگاه‌های علامه طباطبایی و شهید بهشتی. علوم مراقبتی نظامی. دوره ۶. شماره ۱. ۶۸-۶۱.
- حکاک، محمد، نظریپوری، امیرحوشنگ، موسوی، سیدنجم‌الدین و قدسی، مسعود. (۱۳۹۴). سنجش و تبیین میزان تاثیرات هوش هیجانی بر عوامل اجتماعی-روانی بهره‌وری نیروی انسانی با تاکید بر نقش میانجی خلاقیت هیجانی. مدیریت بهره‌وری (فراسوی مدیریت). دوره ۹. شماره ۳۳. ۱۱۷-۹۳.
- دهقانی سلطانی، مهدی، مصباحی، مریم و حسینخانی نیز، محدثه. (۱۳۹۸). تاثیر سرمایه روان‌شناختی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر تعهد سازمانی عاطفی و خلاقیت کارکنان. مدیریت منابع انسانی در صنعت نفت. دوره ۱۱. شماره ۴۱. ۱۲۸-۹۵.
- سعیدی، الهه و پیرخانگی، علیرضا. (۱۳۹۹). مقایسه خلاقیت و حافظه دانش‌آموزان دارا و بدون ناتوانی یادگیری ریاضی. پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی. دوره ۷. شماره ۴. ۳۰-۲۱.
- سیدمحمدی، یحیی. (۱۳۹۸). روان‌شناسی عمومی (راهنمای متون روانشناسی به زبان انگلیسی). چاپ دوازدهم. تهران: نشر ارسباران.
- صفرلو، مرصع، مرادی مخلص، حسین، صالحی، وحید و میرزایی‌فر، داوود. (۱۳۹۹). اثربخشی الگوی طراحی آموزشی E5 بر خلاقیت و مشارکت اجتماعی کودکان کم توان ذهنی در شبکه‌های اجتماعی مجازی. کودکان استثنایی (پژوهش در حیطه کودکان استثنایی). دوره ۲۰. شماره ۱. ۳۰-۱۷.
- طباطبایی، زهرا، اوجی‌نژاد، احمدرضا و قلتاش، عباس. (۱۳۹۴). رابطه هوش اجتماعی با مهارت‌های کارآفرینی و خلاقیت دانش‌آموزان هنرستان‌های شهر شیراز. رهیافتی نو در مدیریت آموزشی. دوره ۶. شماره ۱. ۸۵-۱۰۱.
- عسگری، ناصر، حمیدی‌زاده، علی و عابدی، رضا. (۱۳۹۵). نقش میانجی خلاقیت، نوآوری و سلامت روانی در تاثیر هوش معنوی بر عملکرد فردی کارکنان. مدیریت دولتی (دانش مدیریت). دوره ۸. شماره ۳. ۵۳۳-۵۵۲.
- غفاری، سعید، بقایی، حسن و قربانی رضوان، طیبه. (۱۳۹۹). تاثیر آموزش مهارت‌های تفکر خلاق در کتابخانه‌های عمومی بر میزان خلاقیت کودکان (مطالعه موردی: کودکان دختر ۱۲ ساله عضو کتابخانه عمومی امام علی (ع) شهر قم). خانواده و پژوهش. دوره ۱۷. شماره ۱. ۱۴۳-۱۲۷.
- فقیه آرام، بتول. (۱۳۹۷). رابطه هوش‌های چندگانه با ویژگی شخصیتی کارآفرینی و خلاقیت دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی. ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. دوره ۷. شماره ۴. ۱۷۹-۱۹۶.
- فلاح شمس لیالستانی، میرفیض، بوداقتی خواجه نوبر، حسین و دنلوآزغری، بیتا. (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین هوش سازمانی و خلاقیت کارکنان در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی در سال ۱۳۸۸. مدیریت بهره‌وری (فراسوی مدیریت). دوره ۶. شماره ۲۱. ۱۶۶-۱۴۹.
- فولادوندمنصوری، سکینه، محمدی‌فر، محمدعلی و نجفی، محمود. (۱۳۹۴). نقش پنج عامل شخصیت، هوش هیجانی و مدیریت زمان در پیش‌بینی خلاقیت. ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. دوره ۵. شماره ۱. ۱۵۵-۱۳۵.
- قنبری زرنی، زهرا، غفاری مجلج، محمد و هاشمی رزینی، سعداله. (۱۳۸۸). رابطه هوش هیجانی و باورهای معرفت‌شناختی با خلاقیت. روانشناسی تربیتی. دوره ۱. شماره ۱. ۷۷-۶۱.

کرماتی، ناهید، توکلی، معصومه، فردی، معصومه، فریدون‌نژاد، مزگان و بنی‌هاشم، سیدکاظم. (۱۳۹۹). نقش خلاقیت در یادگیری سازمانی و اضطراب اجتماعی معلمان. مجله علوم روانشناختی. دوره ۱۹. شماره ۹۲. ۱۰۴۸-۱۰۴۱.

کرمی باغظیفونی، زهرا، فرخی، نورعلی، ابراهیمی قوام، صغری و مهاجر، یحیی. (۱۳۹۱). مدل‌یابی روابط بین متغیرهای مکنون هوش و سرعت پردازش اطلاعات با خلاقیت دانشجویان. ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. دوره ۲. شماره ۱. ۱۳۸-۱۰۷.

کیخا، احمد و عباس‌پور، عباس. (۱۳۹۸). رابطه بین هوش سازمانی و عملکرد سازمانی با میانجی‌گری خلاقیت (مورد کاوی: دانشگاه تهران). ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. دوره ۸. شماره ۴. ۳۲-۱.

گنجی، حمزه. (۱۳۹۸). روانشناسی عمومی (ویرایش هفتم). چاپ هفتم. تهران: ساوالان.

ملکی، حمید. (۱۳۹۵). بررسی رابطه بین هوش هیجانی و خلاقیت در بین دانش‌آموزان دوره متوسطه. پژوهش در نظام‌های آموزشی. دوره ۱۰. شماره ۳۳. ۲۰۹-۱۹۰.

موسوی، سودابه‌سادات، اولادیان، معصومه و ایمانی، محمدنقی. (۱۳۹۹). شناسایی عوامل اثرگذار بر خلاقیت دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهر تهران. آموزش در علوم انتظامی. دوره ۷. شماره ۲۵. ۲۲۱-۲۰۵.

مهدیان، مریم و کرمی باغظیفونی، زهرا. (۱۳۹۹). بررسی اثربخشی آموزش‌های فوق برنامه پیش‌تازان در افزایش خلاقیت و شادکامی دانش‌آموزان دختر متوسطه دوم شهرستان جوین. پژوهش در یادگیری آموزشی و مجازی. دوره ۷. شماره ۴. ۷۸-۷۱.

مهدوی نجم‌آباد، زهرا، کدیور، پروین، ارجمندنیا، علی‌اکبر و پوشنه، کامبیز. (۱۳۹۹). بررسی رابطه پردازش دیداری فضایی و حافظه فعال با خلاقیت و اضطراب ریاضی: نقش میانجی‌گری خودکارآمدی ریاضی و هوش اجتماعی. ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. دوره ۹. شماره ۴. ۳۴-۱.

نداف، مهدی، رحیمی، فرج‌اله و غلامی، زهرا. (۱۳۹۸). طراحی و تبیین یک مدل دوسطحی از تاثیر هوش هیجانی بر اعتماد و اثر آن بر فرهنگ همکاری و خلاقیت فردی (مورد مطالعه: مربیان و کارآموزان مراکز دولتی و آزاد سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای شهرستان اهواز). علوم تربیتی (مجله علوم تربیتی و روانشناسی). دوره ۶. شماره ۱. ۱۳۶-۱۱۹.

نمازیان، مریم، توحیدی، افسانه و باقری، مسعود. (۱۳۹۷). تاثیر آموزش هوش معنوی بر میزان گرایش به تفکر انتقادی و خلاقیت هیجانی. مطالعات آموزش و یادگیری (علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز). دوره ۱۰. شماره ۱. ۲۰۵-۱۸۹.

نوفرستی، اعظم و معین‌الغریایی، فاطمه. (۱۳۸۹). هوش هیجانی و خلاقیت در دانشجویان. روانشناسی تحولی (روانشناسان ایرانی). دوره ۷. شماره ۲۶. ۱۸۵-۱۷۵.

هاشمی، سهیلا. (۱۳۸۸). بررسی رابطه هوش هیجانی، خلاقیت هیجانی و خلاقیت در دانشجویان هنر، ادبیات و علوم پایه. اندیشه‌های نوین تربیتی. دوره ۵. شماره ۲. ۱۰۳-۷۹.

Frith, E., Elbich, D. B., Christensen, A. P., Rosenberg, M. D., Chen, Q., Kane, M. J., Silvia, P. J., Seli, P., & Beaty, R. E. (2021). Intelligence and creativity share a common cognitive and neural basis. *J Exp Psychol Gen*, 150(4), 609-632. <https://doi.org/10.1037/xge0000958>

He, L., Mao, Y., Sun, J., Zhuang, K., Zhu, X., Qiu, J., & Chen, X. (2018). Examining Brain Structures Associated With Emotional Intelligence and the Mediated Effect on Trait Creativity in Young Adults. *Front Psychol*, 9, 925. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00925>

Lunke, K., & Meier, B. (2016). Disentangling the Impact of Artistic Creativity on Creative Thinking, Working Memory, Attention, and Intelligence: Evidence for Domain-Specific Relationships with a New Self-Report Questionnaire. *Front Psychol*, 7, 1089. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01089>

Meier, M. A., Burgstaller, J. A., Benedek, M., Vogel, S. E., & Grabner, R. H. (2021). Mathematical Creativity in Adults: Its Measurement and Its Relation to Intelligence, Mathematical Competence and General Creativity. *J Intell*, 9(1). <https://doi.org/10.3390/jintelligence9010010>

Nori, R., Signore, S., & Bonifacci, P. (2018). Creativity Style and Achievements: An Investigation on the Role of Emotional Competence, Individual Differences, and Psychometric Intelligence. *Front Psychol*, 9, 1826. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01826>